

AAN DE RAND VAN HET RUSTIG-EENVORMIGE LANDSCHAP VAN HET WETEN, waaruit hoge citatenbomen als bakens oprijzen, stroomt de muziek in beurtelings speelse versnellingen en onvoorspelbare, brede meanders richting waarheid. Aan de oevers groeien droom en verbeelding en intuïtie, en drinken muzikanten moedig inspiratie en muze uit de kom van hun handen. Boud hangen ze met hun bovenlichaam over de steile oeverrand om met hun gestrekte armen in de diepe bedding te kunnen reiken. Enkelen onder hen hebben vanuit het achterland kleine kristal tintelende glaasjes meegenomen om de speelse, frisante druppels in te kunnen doorgeven. Het is maar een weet maar het is slim. Ze worden muziekpedagogen genoemd.

Ik weet pertinent dat er mensen zijn die enkel het voorwoord van een boek als dit lezen. Het zijn mensen met een drukke agenda. Ze hebben de tijd niet om zich in de academische problematiek van wat voorligt te verdiepen. Ze weten ook a priori dat het sop de kool niet helemaal waard is, zoveel moeilijk meedenken voor een druppeltje inspannend inzicht. Maar zo'n voorwoordje, dat is anders. Dat hoort een hapklaar brokje te zijn dat zich makkelijk wegleest.

Nu mij daarom, voor het eerst in mijn bestaan, wordt gevraagd om een dergelijk voorwoordelijk tekstje te plegen, overvalt me de zware verantwoordelijkheid om u, die heel misschien zo'n lezer van enkel voorwoorden bent, te overhalen, tegen beter weten in, straks toch verder te lezen. Hoe ga ik dat aan boord leggen, vraag ik me onmachtig af? Alvast niet door hemel en aarde te bewegen. Dan houdt de lectuur wellicht al meteen hier en nu op, weet ik in mijn euvele literaire binnenste. Ik maak alleen maar kans door mijn eigen kleine glaasje te gebruiken. Zo minuscuul klein dat er maar net een drupje in kan, amper genoeg om nieuwsgierig te maken. En, als de wind meezit, heel misschien, onweerstaanbaar uitnodigend, een glimp van waar de muziek heen stroomt.

Het is januari 1978 en ik zit, samen met een stel andere onverlaten die via een toelatingsproef in augustus zijn toegelaten tot het conservatorium, in de wekelijkse les van het eerste jaar muziekgeschiedenis. Elke donderdagnamiddag, van 4 tot 6, is dat. De leraar (die we in die dagen nog geen docent of professor noemen) heeft ons tijdens het eerste trimester meegenomen op een muziekhistorische scheervlucht. Ze steeg op vanaf het vroegchristelijk kerkgezag, maakte een tussenlanding in de renaissance om uiteindelijk de barok, het classicisme en de hele romantiek te wurmen in één laatste crash-les vóór de kerstvakantie. Heel ongebruikelijk, maar weten wij veel.

| Inhoud |

Woord vooraf	5
<i>Marc Erkens</i>	
Inleiding	11
<i>Adri de Vugt & Thomas De Baets</i>	
1 Muzikaal luisteren	15
<i>Mathias Moors</i>	
2 Van luisterverschil naar luisterbereidheid	25
<i>Paul Craenen</i>	
3 Muziekdiscours en de inclusieve instrumentles	39
<i>Lieven Van Ael</i>	
4 Lichamelijkheid in muziekonderwijs	49
<i>Melissa Bremmer & Luc Nijs</i>	
5 Improvisatie als ‘collaborative practice’	63
<i>Filip Verneert</i>	
6 De muzikleraar als persoon	77
<i>Adri de Vugt</i>	
7 De muzikleraar als musicus	89
<i>Adri de Vugt</i>	
8 Muziek maken als ‘school’ maken	103
<i>Wiebe Koopal</i>	
Auteurs	115

| Inleiding |

MUZIEKVERTELLER MARC ERKENS LAAT IN ZIJN VOORWOORD DUIDELIJK ZIEN waar het in muziek volgens hem om draait. Samengevat stelt hij dat het fenomeen muziek zich niet gemakkelijk en niet volledig met woorden laat beschrijven. In deze vierde editie van *Muziekpedagogiek in beweging* zetten we, meer dan ooit, muziek centraal. Dat doen we ook deze keer aan de hand van het geschreven woord, hoe lastig dat misschien ook is. Uitdagend is het in elk geval.

Meer dan elk ander mogelijk educatief onderwerp, bepaalt vooral het leergebied zelf de eigenheid van het onderwijs. Hoewel algemene onderwerpen zoals bijvoorbeeld motivatie, leerlinggerichte werkvormen of technologie relevant zijn, zijn ze niet *typisch* voor het muziekonderwijs. Dat worden ze pas als ze actief worden gekoppeld aan muziek. In deze editie vertrekken we daarom niet vanuit zo'n algemeen thema, maar vanuit de muziek zelf. We realiseren ons daarbij dat muziek een bijzonder rijk en veelzijdig fenomeen is, met onder meer muziektheoretische, psychologische, filosofische, esthetische, artistieke, sociologische, symbolische, ervaringsgerichte, instrumentele en educatieve dimensies.

Voor we ingaan op de verschillende hoofdstukken, willen we stilstaan bij enkele bepalende vraagstukken in het denken over wat *muziek* betekent in muziekonderwijs. Het gaat dan overigens om vragen die al langer aan de orde zijn.

Een eerste vraag is: Wat is muziek eigenlijk? In de veelheid van beschikbare definities kunnen we een zeker spanningsveld vaststellen. Zo zijn er benaderingen die het autonome karakter van muziek of, anders gezegd, muziek als objectiveerbaar product benadrukken. Andere opvattingen beschrijven muziek eerder als een subjectief, belichaamd, sociaal en gecontextualiseerd proces, heel sterk gekoppeld aan het menselijk gedrag en ingebed binnen een bepaalde culturele realiteit.

Het tweede vraagstuk betreft de afweging wat we met muziekonderwijs willen bereiken. Is muziek het *doel* of het *middel* van de onderwijsactiviteiten? Met andere woorden, is het de bedoeling om muzikale competenties te verwerven, of staan die ten dienste van andere onderwijsdoelen? Gaat het om leerlingen onderwijs te bieden *in* muziek of *door* muziek? We zien de laatste jaren zowel een groeiende aandacht voor als een kritiek op die zogenaamde *instrumentele* functie van muziekonderwijs.

De derde vraag is wiens muziek (of muzikale belevingswereld) de vormgeving van het muziekonderwijs eigenlijk bepaalt, in de wetenschap dat onderwijs per definitie een wisselwerking is tussen leraar, leerling en leergebied. In welke mate spelen de muzikale belevingswerelden van de leerling en de muziekleraar een rol?

| 1 Muzikaal luisteren |

Mathias Moors

Inleiding

WAT IS MUZIEK? DEZE VRAAG LOKT ZEER UITEENLOPENDE DEFINITIES OP. Muziek is een abstract begrip dat moeilijk te beschrijven of aan te tonen valt. Het abstracte karakter wordt ook taalkundig weerspiegeld: muziek is een zogenaamd *singulare tantum*, een woord met de kenmerken van een enkelvoud zonder overeenkomstige meervoudige vorm. Muziek valt niet te tellen en er past geen lidwoord bij. Of althans, de toevoeging van een lidwoord verandert de betekenis van het begrip *muziek*. Muziek is niet hetzelfde als *de muziek*. De verschillende definities vallen grotendeels in twee ruime categorieën onder te verdelen. De ene categorie bevat definities gericht op verschillende aspecten van musiceren. Hoe wordt muziek geproduceerd? Tot de andere categorie behoren beschrijvingen waarin muziek vanuit het perspectief van de luisteraar wordt benaderd. Hoe komt muziek binnen en wat brengt ze teweeg?

In dit hoofdstuk worden de twee perspectieven samengebracht in een psychologische kijk op *muzikaal luisteren*. Een psychologische kijk brengt allerlei concepten naar boven die verder in het hoofdstuk behandeld worden. Samen resulteren ze in de volgende kernboodschap: De luisteraar creëert een *embodied muziekpercept*, als resultaat van perceptuele, psychomotorische en andere cognitieve processen en veelal impliciete socioculturele kennis. Dit *percept* biedt unieke mogelijkheden, zogenaamde muzikale *affordances*, voor *empowerment* bij de luisteraar. De luisteraar is namelijk actief betrokken in zijn muziekbeleving. Elke luisteraar kan hierdoor gezien worden als een muzikant die in meer of mindere mate zijn muziekpercept vormgeeft. Muzikantschap kan dus als een spectrum worden opgevat met daarin verschillende vormen van muzikaal gedrag. In dit continuüm van muzikantschap biedt technologische vooruitgang meer en meer mogelijkheden om met muziek om te gaan (Brown, 2016). Inzicht in *muzikaal luisteren* als actief muzikaal gedrag en in het gedifferentieerd gebruik van digitale middelen in verscheidene contexten geeft de muziekeducator toegang tot de lerende muzikant als muzikale bron (O'Neill, 2016).

Wat is muziek?

Het hoorbare is een eerste belangrijke eigenschap die aan muziek wordt toegedicht. Stellen dat muziek auditief waarneembaar is, kan triviaal klinken, maar is

| 2 Van luisterverschil naar luisterbereidheid |

Paul Craenen

Inleiding

MUZIEK WORDT PAS BETEKENISVOL IN EN TIJDENS HAAR KLINKEN. Behalve de voorbijgaande effecten op het gemoed van elke luisteraar of speler afzonderlijk, laat ze nadien weinig sporen na. Muziek beleven, musicerend of luisterend, levert een ervaring waarop we nadien wel kunnen reflecteren, maar die reflectie staat reeds buiten de muzikale tijd, waardoor ook de ervaren betekenis in belangrijke mate ongrijpbaar is geworden. Het romantische cliché dat muziek niet in taal gevat kan worden, zegt niet alleen iets over het onvermogen van de taal, maar ook over de gebrekkige toegang die we tot de muzikale beleving hebben vanuit de buitentijd van de muziek. Wat betekent die vluchtigheid voor een context van leren, wanneer de focus niet ligt op de ontwikkeling van specifieke muzikale vaardigheden, begrippen of repertoire? Hoe kunnen de soms moeilijk grijpbare verschillen in de luisterervaring van elke leerling afzonderlijk worden aangewend als input voor de collectieve reflectie op muziek? Met een vroegromantisch perspectief als inspiratiebron, sta ik in deze tekst stil bij het belang en de rol van taal bij het luisteren naar muziek en het delen van muzikale ervaring.

Meneer D

Midden de jaren '80 liep ik middelbare school in een college in het Brusselse. Van het wekelijkse uurtje muziekles herinner ik me nog slechts vaag enkele onderwerpen, zoals het leren herkennen van de instrumenten in een symfonisch orkest. Wel herinner ik me nog levendig meneer D, die ons Nederlands gaf in een klas boven het muzieklokaal. Meneer D had een uitgesproken mening over veel zaken die niet direct iets met het vak Nederlands te maken hadden, zo ook over muziek. Op een moment dat Beethovens vijfde symfonie onder ons uit de luidsprekers schalde, pauzeerde meneer D de les en wandelde naar het open raam, terwijl hij met de muziek mee dirigeerde. "Echte muziek," mompelde hij half in zichzelf gekeerd, om zich vervolgens weer tot ons te richten met de boodschap dat het gros van de popmuziek de vergelijking met Beethoven niet kon doorstaan. *Yesterday* van The Beatles kon echter wel op zijn appreciatie rekenen. Ik meen me te herinneren dat hij in dat nummer 'melodische intelligentie' herkende, een suggestie die me zelfs nog jaren nadien spontaan de oren deed spitsen zodra de eerste tonen van de song weerklonken.

Meneer D liep op dat moment al tegen zijn pensioen aan en behoorde nog tot een generatie waarin leraren een vanzelfsprekende autoriteit werden toebedeeld,

3 Muziekdiscours en de inclusieve instrumentles

Lieven Van Ael

Inleiding

EEN MUZIEKLERAAR HEEFT EEN BIJZONDERE OPGAVE. Omdat hijzelf geraakt is door muziek en zich er met heel zijn wezen op heeft toegelegd, tracht hij die passie door te geven. Hij hoopt dat voor de leerling muziek echt iets kan betekenen. Hij wenst de leerling ook zo'n leven met muziek toe. Een leerling is echter geen onbeschreven blad. Een leerling is een concrete persoon met bepaalde mogelijkheden en talenten, opgegroeid of opgroeiend in een bepaalde context. En in het leven van de leerling is muziek al overvloedig aanwezig, zij het in zeer uiteenlopende vormen (Bisschop Boele, 2013a). Een leerling heeft dus altijd al een muzikale persoonlijkheid. Dit inzicht is van wezenlijk belang voor het muziekonderwijs. Als we het ten volle doordenken, dan kan het ons helpen om het muziekonderwijs relevanter te maken voor leerlingen vandaag, en een actuelere invulling te geven aan wat een muziekleraar is of kan zijn.

Muziekleraren en het dominante muziekdiscours

In onze Westerse maatschappij is muziek nog nooit zo aanwezig geweest als nu. Door de digitale technologie zoals *streaming* zijn zowat alle genres en stijlen van tien eeuwen wereldwijde muziekgeschiedenis constant beschikbaar, door de digitale technologie is muziekcreatie voor iedereen toegankelijk geworden en muziekinstrumenten zijn makkelijker te verkrijgen dan ooit tevoren (Brown, 2016). Mensen gaan daar allemaal op hun eigen manier en in diverse contexten mee om. Er wordt muziek beluisterd en gespeeld in de intimiteit van het alleen zijn, in het gezin en met vrienden, in verenigingen. Muziek speelt een rol bij allerlei situaties zoals uitgaan, auto rijden, winkelen, een concert bezoeken, werken, sporten, afscheid nemen en platenhoezen verzamelen. In al deze situaties geven mensen een eigen betekenis aan muziek en gedragen ze zich, op hun eigen manier, muzikaal. In onze Westerse maatschappij is muziek een enorm divers fenomeen geworden met een zeer individuele betekenis (Bisschop Boele, 2013a & 2013b).

Net zoals alle andere mensen, beleven ook muziekleraren deze diverse muzikale wereld. In hun opleiding en in de verwachtingen omtrent hun vak is de invulling van muziek echter een heel stuk beperkter en enger. Zij sluiten daar meestal aan bij het traditionele discours dat in onze maatschappij leeft over wat muziek zou moeten zijn. Bisschop Boele (2013a, 2013b) onderzocht hoe mensen muziek begrijpen.